

JEL O13, J31, Q15

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-4>

Ганна Вікторівна ЄФІМОВА,

доктор економічних наук, професор,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

ORCID ID: [0000-0001-5271-2913](https://orcid.org/0000-0001-5271-2913)

Юрій Олександрович ПОБЕРЕЖЕЦЬ,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
факультет економіки моря,

Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

ORCID ID: [0009-0008-4617-5216](https://orcid.org/0009-0008-4617-5216)

ОЦІНКА ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Мета статті полягає у висвітленні проблем та перспектив розвитку аграрної сфери України та у визначенні шляхів побудови нових малих сімейних фермерських господарств з урахуванням досвіду розвинених країн світу. Досліджено світовий досвід підтримки малих фермерських господарств. Виявлено, що в країнах Європейського Союзу сімейні фермерські господарства становлять основу аграрного сектору. Визначено, що західні країни розробили програми для підтримки та розвитку малих сімейних фермерських господарств. Зазначено, що малі фермерські господарства в Європейському Союзі забезпечують сталий розвиток сільських територій. Дослідження засвідчують, що в Україні сьогодні малі сімейні фермерські господарства з невеликими сільськогосподарськими угіддями мають тенденцію до зменшення та їх сільськогосподарські площі в земельному банку України становлять незначну частку. Визначено, що заробітна плата в сільському господарстві одна з найменших в порівнянні з іншими галузями економіки, при найвищій рентабельності в порівнянні з іншими галузями економіки. Крім того, кількість найманих працівників в аграрному секторі за останні дванадцять років зменшилась майже у двічі, а зайнятість населення у цій галузі за останні три роки постійно скорочувалась. Аналіз свідчить, що аграрний сектор в Україні не може забезпечити всебічний сталий розвиток сільських регіо-

нів, на що роблять акцент країни Європейського Союзу. Визначено, що під час воєнних дій малі сімейні господарства постачали на внутрішній ринок аграрну продукцію, забезпечивши продовольчу безпеку держави. Зазначено, що потрібно створити нову модель аграрного сектору в пріоритеті якої повинен бути розвиток малих сімейних фермерських господарств. Наведено основні пропозиції щодо побудови нової моделі аграрного виробництва. Пріоритетним напрямом має стати державне інвестування в малий бізнес в аграрному секторі.

Ключові слова: сімейні фермерські господарства, розвиток малого бізнесу, аграрний сектор, сільське господарство, сільськогосподарські угіддя, робочі місця, заробітна плата, програма, інвестор, держава.

Ganna IEFIMOVA,

Doctor of Economics, Professor,
admiral Makarov National University of Shipbuilding

Yurii POBEREZHETS,

Applicant for the third (educational - scientific) level
of higher education,

Faculty of Maritime Economics,
admiral Makarov National University of Shipbuilding

ASSESSMENT OF PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

The purpose of the article is to highlight the problems and prospects for the development of the agrarian sector of Ukraine and to identify ways to build new small family farms, taking into account the experience of developed countries. The world experience of supporting small farms is studied. It is found that in the European Union, family farms form the basis of the agricultural sector. It is determined that Western countries have developed programmes to support and develop small family farms. It is noted that small farms in the European Union ensure sustainable development of rural areas. Studies show that in Ukraine today, small family farms with small agricultural land tend to decrease and their agricultural areas in the land bank of Ukraine are insignificant. It has been determined that wages in agriculture are among the lowest in comparison with other sectors of the economy, with the highest profitability compared to other sectors of the economy. In addition, the number of employees in the agricultural sector has almost

halved over the past twelve years, and employment in this sector has been steadily declining over the past three years. The analysis shows that the agricultural sector in Ukraine cannot ensure comprehensive sustainable development of rural regions, which is the focus of the European Union. It is determined that during the hostilities, small family farms supplied agricultural products to the domestic market, ensuring the food security of the State. It is noted that it is necessary to create a new model of the agricultural sector, the priority of which should be the development of small family farms. The main proposals for building a new model of agricultural production are presented. The priority should be public investment in small business in the agricultural sector.

Keywords: family farms, small business development, agricultural sector, agriculture, farmland, jobs, wages, programme, investor, state.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку сільського господарства, коли відбуваються інтеграційні процеси України до Європейського Союзу, є потреба у створенні саме сімейних фермерських господарств.

Аграрний сектор – це складова частина економіки, яка повинна вирішувати низку проблем, а саме: соціальну, демографічну, екологічну, продовольчу безпеку.

Однак більшість цих проблем залишаються не вирішеними. Так, науковець Лариса Недільська, зазначає, що зростання виробництва сільськогосподарської продукції через нарощування обсягів її випуску на сільськогосподарських підприємствах, на тлі відсутності передумов зростання добробуту місцевого населення, посилює соціальну нестабільність на селі і, відповідно, веде до загальної дестабілізації ситуації в країні [1, С. 62].

У воєнний та післявоєнний період створення та розвиток малого бізнесу в аграрному секторі повинен стати пріоритетним напрямом держави.

В умовах нестабільності, для забезпечення економічної безпеки, уряд країни повинен відповідально поставитись до своєї ролі у створенні нової моделі суб'єктів підприємництва в сільському господарстві.

Саме тому актуальність даного питання є значущою, адже розвиток малого сільськогосподарського бізнесу є драйвером економіки, й сьогодні його становлення неможливе без втручання держави в аграрний сектор національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки проблем та перспектив розвитку аграрного сектору України розглядаються у дослідженнях багатьох українських вчених, серед яких слід відзначити: Недільську Л. [1], Костецького Я. [2], Сабій І. [5], Кизима М., Полякову О., Хаустову В. [9], Бородіну О. [19].

Найбільше уваги у їхніх працях приділено питанням неудоконаленості аграрної моделі, можливості розвитку фермерських господарств сімейного типу, посиленню державного регулювання в аграрному секторі України для сприяння розвитку аграрного підприємництва. Проте, в умовах безперервних змін економічного середовища, питання вдосконалення механізмів розвитку малого аграрного бізнесу, з урахуванням зарубіжного досвіду, потребують подальших досліджень.

Метою статті є оцінка проблем та перспектив розвитку аграрного сектору України та розробка рекомендацій щодо розвитку малих фермерських господарств в Україні, з урахуванням закордонного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі трансформаційних змін агробізнес відіграє значну роль у забезпеченні економічної та соціальної стабільності суспільства, виступаючи постачальником продовольчої продукції як на внутрішній, так і на зовнішні ринки. За визначенням науковців, аграрний сектор України, з його базовою компонентою сільським господарством, слугує системоутворюючою складовою національної економіки; формує основи збереження суверенності та державності, національної продовольчої безпеки; є соціально-економічним підґрунтям розвитку сільських територій; забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки [2, С. 98].

Згідно з євроінтеграційним курсом українська влада взяла на себе зобов'язання проводити реформи, що дозволять остаточно розпрощатися з залишками радянського минулого, з його бюрократією, зневагою до людини, економічною та технологічною відсталістю. І, поступово, перетворять Україну на розвинену країну з високим рівнем життя [3]. Тому Україна повинна максимально наблизити аграрний сектор до правил та стандартів Європейського Союзу.

На заході малі сімейні фермерські господарства становлять основу аграрної промисловості та складають 97% від усіх аграрних підприємств. У 2019 році ООН проголосила період до 2028 «десятиліттям сімейних фермерських господарств».

Виробництво та переробка готової продукції на місцях, самозайнятість сільських родин, наповнення регіонального бюджету та ВВП держави – це те, що сьогодні забезпечують малі сімейні господарства в інших країнах. І західні країни це підтримують. Наприклад, у ЄС існує близько 118 програм розвитку сільської місцевості, однак більшість зосереджена на розвитку саме сімейного фермерства, наприклад, консультативна служба підтримки малих господарств; система кредитування, пільгова податкова система, підтримка розвитку виробництва, датування оплати праці в неблагополучних районах (наприклад, для гірських районів), підтримка фермерських ринків, контроль за розподілом сільськогосподарських угідь тощо. Крім того, у більшості європейських країн діють обмеження на земельні паї. Скажімо, у Австрії, більше половини агропідприємств мають наділи менше десяти гектарів; а майже 40 % – менше п'яти гектарів.

Тобто, в Австрії на рівні держави підтримують розвиток саме малих сімейних господарств та запобігають розвитку великих агломерацій, які б можливо мали б надприбутки, але не були б зацікавлені у забезпеченні робочих місць та соціальному розвитку агро регіонів [4].

Сабій І. визначив, що країни Європейського Союзу надають пріоритет одноосібним сімейним господарствам, які найефективніше забезпечать всебічний сталий розвиток сільських територій [5].

Нів'євський О., Яворський П. та Донченко О. вказують, що саме малі сімейні господарства, на відміну від великих аграрних підприємств, більше використовують найманої праці та витрачають кошти в свої громадах на несільськогосподарські товари та послуги, що, в свою чергу, сприяє розвитку села. Малі фермерські господарства мають велике значення у забезпеченні продовольчої безпеки, зниження безробіття та збереження навколишнього середовища [6, С. 6].

Ще однією з ключових країн, яка здійснює ефективну державну підтримку малих та середніх фермерських господарств, є Канада.

Державна підтримка фермерам у Канаді надається через різні програми: національну програму стабілізації чистого доходу (NISA), програму уніфікації цін через Пшеничну палату, програму авансових платежів, програму підтримки узгодженого рівня виробництва [7].

Нацпрограма стабілізації чистого доходу – своєрідний механізм заощадження: він гарантує, що навіть у несприятливий

рік рівень доходу фермера не впаде нижче середнього показника за останні три роки. Існує спецрахунок NISA, який наповнюється з двох фондів. До першого – кошти перераховує фермер (мінімальний внесок становить 3% від обсягу його чистого продажу продукції за поточний фінансовий рік). До другого – гроші йдуть із федерального уряду та уряду провінції (в обсязі, що відповідає внеску фермера).

Кошти на рахунок NISA зберігають під 6% річних. Якщо дохід буде нижчим за середній показник, то різницю відшкодовують. Внески фермера не вважаються його витратами, а отже, й не оподатковуються.

Для підтримки фермерів також застосовується програма авансових платежів: уряд надає грошові кошти під зерно, яке є на фермі. Така програма називається AMPA (Акт щодо програм реалізації сільськогосподарської продукції). Вона діє восени, а навесні започатковується інша програма – SCAP (Весняна програма авансових платежів).

На посівну фермер отримує до 250 000 канадських доларів. Перші 50 000 доларів не оподатковуються на період до 31 серпня або до моменту остаточного повернення позики. На авансову суму понад 50 000 доларів сплачуються відсотки за встановленою ставкою. Нарахування відсотків здійснюється на щоденній та щомісячній основі [7].

Також встановлюються квоти на виробництво сільгосппродукції, що реалізується всередині країни. Виробники мають гарантований збут за ціною, яку встановлюють через попит.

Для фермерів передбачені й інші види підтримки: програма стабілізації доходу, програми надання позичок, зокрема для фермерів-початківців, програми страхування врожаю, програма відшкодування шкоди, заподіяної дикими тваринами [7].

Проте в Україні, навпаки, спостерігається зменшення малих сімейних фермерських господарств. У 2019 році на території України функціонувало 160 агрохолдингів, причому 92 з них мали земельний банк більше 10 тис. га. Тоді як у 2012 році їх було лише 80 [8].

Так, в 2021 році в порівнянні з 2019 роком кількість підприємств в аграрному секторі з розміром сільськогосподарських угідь понад 5000 га зросла на 41 підприємство, або на 7%, а малі фермерські господарства з розміром сільськогосподарських угідь до 100 га, навпаки, зменшились на 2137 господарств, або на

11% (табл. 1). Кількість фермерських господарств зменшилось за рахунок малих фермерських господарств, які мають площу до 100 га (табл. 1).

Загальна площа фермерських господарств, що обробляють сільськогосподарські угіддя до 100 га, в 2021 році становить лише 3,8% і протягом аналізованого періоду мала тенденцію до зменшення (табл. 1). Науковці зазначають, що агропереробні комплекси здебільшого перебувають у власності великих аграрних підприємств, а малі фермерські господарства майже їх не мають [9, С. 67]. Малі фермерські господарства не можуть конкурувати з великими аграрними підприємствами за відсутності новітньої техніки.

Таблиця 1. Розподіл аграрних підприємств та господарств за площею сільськогосподарських угідь, яка була у власності та користуванні

Підприємства, що мали с/г угіддя, га	Кількість підприємств (од., %)				Площа с/г угідь (тис.га, %)			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
До 100,00	23393 (48,2)	20934 (43,9)	21256 (54,2)	14413 (48,6)	818,6 (4,1)	755,1 (3,7)	779,9 (3,8)	577,4 (3,3)
100,01-500,00	7717 (15,9)	7889 (16,6)	9371 (23,8)	7904 (26,7)	1890,2 (9,4)	1928,1 (9,5)	2290,3 (11,0)	1924,8 (11,1)
500,01-1000,00	2672 (5,4)	2716 (5,7)	3228 (8,2)	2766 (9,3)	1918,6 (9,5)	1957,9 (9,7)	2314,1 (11,1)	1980,8 (11,5)
1000,01-5000,00	4181 (8,7)	4159 (8,8)	4845 (12,3)	4055 (13,7)	8722,9 (43,5)	8688,3 (43,0)	10150,4 (48,8)	8459,6 (49,0)
Більше 5000,00	560 (1,2)	579 (1,3)	601 (1,5)	493 (1,7)	6763,3 (33,5)	6922,91 (34,2)	5273,8 (25,3)	4331,8 (25,1)
Разом	38532 (100,0)	36277 (100,0)	39301 (100,0)	29631 (100,0)	20113,6 (100,0)	20252,4 (100,0)	20822,8 (100,0)	17274,4 (100,0)

Джерело: складено авторами з використанням [10 – 13]

Аграрний сектор протягом аналізованого періоду показує високу рентабельність (табл. 2), проте заробітна плата в цій галузі залишається найменшою в порівнянні з іншими галузями економіки (табл. 3), що негативно впливає на розвиток сільських територій. Так, у 2021 році рентабельність в сільському господарстві склала 40,3%, що вища в порівнянні з: промисловістю на 72%; транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єр-

ською діяльністю на 85,6%; інформацією та телекомунікацією на 61,3%; фінансовою та страховою діяльністю 78,2%; професійною, науковою та технічною діяльністю на 90% (табл. 2). Заробітна плата, навпаки, в 2021 році найменша в порівнянні з: промисловістю на 17,5%; транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єрською діяльністю на 11,2%; інформацією та телекомунікацією на 51,8%; фінансовою та страховою діяльністю 48,8%; професійною, науковою та технічною діяльністю на 36,6% (табл. 3).

Дані показники вказують, що сільське господарство є однією з найприбутковіших галузей економіки, одже, відповідно, заробітна плата в цій галузі сільського господарства повинна бути найвищою із зазначених вище галузей економіки.

Проте заробітна плата навіть не перевищує показники середньої заробітної плати по Україні. За даними Пенсійного фонду України показники середньої заробітної плати, з якої сплачено страхові внески, становлять:

- 2019 рік – 9205 грн [14], що на 4% більше ніж заробітна плата в сільському, лісовому та рибному господарстві;
- 2020 рік – 10340 грн [15], що на 5,6% більше ніж заробітна плата в сільському, лісовому та рибному господарстві;
- 2021 рік – 12993 грн [16], що на 5,4% більше ніж заробітна плата в сільському, лісовому та рибному господарстві.

Таблиця 2. Рентабельність операційної діяльності за видами економічної діяльності (%)

Види економічної діяльності	2019	2020	2021
Сільське, лісове та рибне господарство	19,2	18,6	40,3
Промисловість	5,5	3,9	11,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,1	4,4	5,8
Інформація та телекомунікації	15,4	14,7	15,6
Фінансова та страхова діяльність	7,8	3,5	8,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	26,2	2,4	4,1

Джерело: складено авторами з використанням [13]

Таблиця 3. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності (грн)

Види економічної діяльності	2019	2020	2021
Сільське, лісове та рибне господарство	8856	9757	12287
Промисловість	11788	12759	14902
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	11704	11951	13837
Інформація та телекомунікації	17543	19888	25530
Фінансова та страхова діяльність	19132	20379	23975
Професійна, наукова та технічна діяльність	14550	16613	19369

Джерело: складено авторами з використанням [13]

Крім того, спостерігається тенденція до зменшення зайнятості населення в сільському господарстві. Так, у 2021 році, в порівнянні з 2019 роком, вона зменшилась на 317,7 тис. чол., або 10,6% (табл. 4). Сільське господарство формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій, проте не вживається достатньо заходів для зростання благополуччя сільських територій, що відображається в заробітній платі, в динаміці до зменшення найманих працівників: в 2021 році, порівнянні з 2010 роком, кількість найманих працівників скоротилось на 39,3% (табл. 5). Як зазначає Лугова Вікторія, зайнятість є головним показником ефективності реформ, тому що бере до уваги економічні, демографічні та соціальні аспекти [17]. Це вказує на те, що дана модель аграрного сектору не може ефективно забезпечити всебічний сталий розвиток сільських територій.

Таблиця 4. Зайнятість населення за видами економічної діяльності (тис. осіб)

Вид економічної діяльності	2019	2020	2021
Сільське, лісове та рибне господарство	3010,4	2721,2	2692,7

Джерело: складено авторами з використанням [13]

**Таблиця 5. Кількість найманих працівників
у суб'єктів сільського, лісового
та рибного господарювання (тис. осіб)**

Вид економічної діяльності	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Сільське, лісове та рибне господарство	738,5	581,8	553,2	523,8	520,2	448,4

Джерело: складено авторами з використанням [13]

Також, воєнна агресія, яку російська федерація веде вже третій рік, негативно вплинула на аграрну галузь в Україні, що призвело до втрачання сільськогосподарських територій. Так, у 2022 році, в порівнянні з 2021 роком, площа сільськогосподарських угідь, яка була у власності та користуванні фермерських підприємств, зменшилась з 20822,8 тис. га до 17274,4 тис. га, або на 17%. Загалом по Україні у 2023 році, згідно з даними очільника Національної академії аграрних наук Ярослава Гадзала, близько 7 мільйонів гектарів – чверть сільськогосподарських земель – залишилися не засіяним через замінованість та перебування під окупацією [18].

Бородіна О. зазначає, що російська агресія викрила негативні наслідки агрохолдингів: було ускладнено роботу великотоварного сільськогосподарського виробництва через логістичні проблеми, неможливості збуту продукції. Малі фермерські господарства змогли продемонструвати свою значущість, забезпечивши продовольчу безпеку на внутрішньому ринку України. Автор вважає, що в післявоєнний період забезпечення малих фермерських господарств рівних прав на ринку та доступу їх до виробничих ресурсів, сприятиме інтеграції аграрної структури України до Європейського Союзу [19].

Державі необхідно розробити нову стратегію аграрної економіки з можливістю її втручання в економічні процеси, в основі якої повинна бути побудова нової моделі малого аграрного бізнесу, з урахуванням досвіду розвинених країн, де держава створить ефективні та модернізовані сімейні фермерські господарства з глибокою переробкою продукції й об'єднані в сільськогосподарські кооперативи, які будуть основою розвитку сільської місцевості. Держава повинна стати інвестором для малого бізнесу.

Отже, для розвитку малого аграрного бізнесу в Україні, можна запропонувати зробити такі кроки:

1. Вибудувати чітку структуру управління для забезпечення успішності реформ в галузі сільського господарства;

2. Проаналізувати наявну чисельність малих фермерських господарств щодо їх оснащеності новітньою технікою, у разі їх відсутності – провести модернізацію;

3. Розробити бізнес план для аграрної сфери в межах країни, де держава створить нові малі сімейні фермерські господарства об'єднані в кооперативи з сучасними технологіями та кваліфікованими кадрами, так би мовити «Під ключ», та, які надасть у співвласність громадянам України в відсотковому відношенні 10% на 90%, де 10% – власність держави, 90% – власність громадянина України;

4. Розробити вимоги до громадян України щодо можливості отримання у співвласність з державою бізнесу в аграрному секторі;

5. Залежно від територіального розміщення, надати в користування від 30 га до 60 га земель сільськогосподарського призначення для ведення фермерського господарства;

6. Прибутки, отримані державою, направити на розвиток інфраструктури сіл, де будуть розміщуватись фермерські господарства;

7. Розробити програму стабілізації доходів та авансових платежів;

8. Установити квоти на виробництво аграрної продукції, що продається всередині України;

9. Установити квоти на імпорт аграрної продукції для захисту виробників в Україні.

Успішна модель фермерського господарства, що дасть можливість ведення передового господарювання, – це малі сімейні фермерські господарства, що об'єднані в кооперативи з площею 3000 – 10000 га земель сільськогосподарського призначення, налічують від 500 голів корів та від 500 бджолиних вуликів, мають встановлений біогазовий комплекс та комплекси по переробці аграрної продукції. Саме на створення таких фермерських господарств держава повинна зробити акцент, що забезпечить: технологічний процес виробництва; сівозмінність аграрних культур; збільшення вмісту гумусу на полях; опилення культур; власну теплову та електричну енергію.

Також зможуть використовувати всі переваги сучасних технологій та гарантувати для регіонів нові робочі місця з конкурентною заробітною платою за рахунок трудомістких галузей господарства, що буде сприяти забезпеченню екологічної безпеки.

Висновки. Укрупнення фермерських підприємств в Україні негативно впливає на розвиток сільських територій. Як наслідок – низька, неконкурентна заробітна плата, зменшення зайнятості населення в сільському господарстві.

Саме розвиток малих фермерських господарств забезпечить сільське населення робочими місцями за рахунок трудомістких галузей господарства, гідною заробітною платою та буде сприяти розвитку територіальних громад. Для цього потрібно реформувати саму структуру фермерських господарств шляхом збільшення частки малих фермерських господарств в загальній структурі аграрного сектору та їх об'єднання в кооперативи з сучасними технологіями, кваліфікованими кадрами, з ефективною управлінською структурою, так би мовити «Під ключ», та, які держава надасть у співвласність громадянам України. Окрім того, потрібні фундаментальні зміни аграрного сектору України, спрямовані на розробку нових заходів підтримки малих фермерських господарств, а саме: розробити програму стабілізації доходів та авансових платежів; установити квоти на виробництво аграрної продукції, що продається всередині України; установити квоти на імпорт аграрної продукції для захисту виробників в Україні.

Отже, держава повинна вже сьогодні замислитись щодо підтримки малих фермерських господарств та розробити нову стратегію відбудови та розвитку малого бізнесу в аграрному секторі, а саме: стати інвестором для власної економіки.

© **Єфімова Г.В., Побережець Ю.О., 2024**

ЛІТЕРАТУРА

1. Недільська Л.В. Капіталізація аграрного сектору економіки: колективна монографія. Житомир : Поліський університет, 2021. 284 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13461/1/KASE_2021_284.pdf.
2. Костецький Я. І. Новітня парадигма розвитку аграрного сектору України: дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Тернопіль : THEU, 2019. 473 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/38556>.
3. Про Євроінтеграцію простими словами. Державна регуляторна служба України. 2021. URL: <https://www.drs.gov.ua/yevrointegratsiya/pro-yevrointegratsiyu-prostymy-slovamy/>.
4. Одарченко К. Мале фермерство в Україні, навіщо потрібно і як розвивати? *LB.ua*. 2021. URL: https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/497135_male_fermerstvo_ukraini_navishcho.html.

5. Сабій І. М. Вибір моделі аграрного устрою України як основи всебічного сталого сільського розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 9. С. 82 – 90. URL: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-9-2021>.

6. Нів'євський О., Яворський П., Донченко О. Малі фермери та домогосподарства в сільському господарстві та сільській економіці: оцінка їх ролі та заходи з підтримки їх сталого розвитку. *Київська школа економіки*. 2019. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf>.

7. Ковальський В. Пільги та субсидії: як працює державна підтримка фермерів у світі. *Landlord*. 2019. URL: <https://landlord.ua/news/pilhy-ta-subsydii-iaк-pratsiuie-derzhavna-pidtrymka-fermeriv-u-sviti/>.

8. Залевська-Шижак А., Фесун Ю. Роль агрохолдингів у впровадженні інновацій в аграрному секторі економіки України. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. С. 82 – 90. URL: <https://www.researchgate.net/publication/348852767>.
THE ROLE OF AGRICULTURAL HOLDINGS IN THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY.

9. Кизим М. О., Белікова Н. В., Полякова О. Ю., Хаустова В. Є., Грішова І. Ю., Ярошенко І. В., Красносова О. М., Михайленко Д. Г., Семигуліна І. В., Тур О. В., Леванда О. М., Харченко Р. В., Семигулін П. К. Концептуальні засади розвитку аграрної сфери та сільських територій України : колективна монографія / за ред. М. О. Кизима. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 280 с. URL: https://www.ndc-ipr.org/media/publications/files/Монографія_Аграрна_сфера_Сільські_території.pdf.

10. Статистичний щорічник України за 2019 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2020. 463 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf.

11. Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2021. 453 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

12. Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2022. 444 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf.

13. Статистичний щорічник України за 2022 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2023. 383 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf.

14. Показник середньої заробітної плати за 2019 рік. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2119447-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2019-rik/>.

15. Показник середньої заробітної плати за 2020 рік. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121350-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2020-rik/>.

16. Показник середньої заробітної плати за 2021 рік. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2130793-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2021-rik/>.

17. Лугова В.М. Зайнятість населення як чинник забезпечення соціальної безпеки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 34 – 39. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-5>.

18. Дзюбак А., Делюрман Т. Розмінування полів і менше пшениці: що чекає українських аграріїв у 2023. *Гречка*. 2023. URL: <https://gre4ka.info/statti/74564-rozminuvannia-poliv-i-menshe-pshenytsi-shcho-chekaie-ukrainskykh-ahraryiv-u-2023/>.

19. Бородіна О.М. Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків. Національна академія наук України. 2020. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288>.

REFERENCES

1. Capitalisation of the agrarian sector of the economy: a collective monograph. Zhytomyr: Polissia University, 2021. 284 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13461/1/KASE_2021_284.pdf.

2. Kostetskyi Y. I. The newest paradigm of development of the agrarian sector of Ukraine: Doctor of Economics: 08.00.03. Ternopil: TNEU, 2019. 473 с. URL: <http://dspace.tneueu.edu.ua/handle/316497/38556>.

3. About European integration in simple words. State Regulatory Service of Ukraine. 2021. URL: <https://www.drs.gov.ua/yevrointegratsiya-proyevrointegratsiyu-prostymy-slovamy/>.

4. Odarchenko K. Small farming in Ukraine, why is it necessary and how to develop it? *LB.ua*. 2021. URL: https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/497135_male_fermerstvo_ukraini_navishcho.html.

5. Sabiy I. M. Choosing a model of the agrarian system of Ukraine as the basis for comprehensive sustainable rural development. *Ekonomika APK*. 2021. No. 9. С. 82 – 90. URL: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-9-2021>.

6. Nivievskiy O., Yavorsky P., Donchenko O. Small farmers and households in agriculture and rural economy: assessment of their role and measures to support their sustainable development. *Kyiv School of Economics*. 2019. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf>.

7. Kovalskyi V. Benefits and subsidies: how state support for farmers works in the world. *Landlord*. 2019. URL: <https://landlord.ua/news/pilhy-ta-subsydii-iyak-pratsiuie-derzhavna-pidtrymka-fermeriv-u-sviti/>.

8. Zalevska-Shyshak A., Fesun Y. The role of agroholdings in the implementation of innovations in the agricultural sector of the Ukrainian economy. *Effective Economy*. 2021. No. 1. С. 82 – 90. URL: <https://www.researchgate.net/publication/348852767>
THE ROLE OF AGRICULTURAL HOLDINGS IN THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY.

9. Kyzym M.O., Belikova N.V., Polyakova O.Y., Haustova V.E., Grishova I.Y., Yaroshenko I.V., Krasnonosova O.M., Mykhailenko D.G., Semygulina I.V., Tur O.V., Levanda O. M., Kharchenko R. V., Semygulin P. K. Conceptual foundations of the development of the agrarian sector and rural areas of Ukraine: a collective monograph / edited by M. O. Kyzym. Kharkiv: FOP Liburkina L. M., 2020. 280 с. URL: https://www.ndc-ipr.org/media/publications/files/Монографія_Аграрна_сфера_Сільські_території.pdf.

10. Statistical Yearbook of Ukraine for 2019 / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2020. 463 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf.

11. Statistical Yearbook of Ukraine for 2020 / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2021. 453 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

12. Statistical Yearbook of Ukraine for 2021 / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2022. 444 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf.

13. Statistical Yearbook of Ukraine for 2022 / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2023. 383с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf.

14. Average salary indicator for 2019. Pension Fund of Ukraine. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2119447-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2019-rik/>.

15. Average salary indicator for 2020. Pension Fund of Ukraine. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121350-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2020-rik/>.

16. Average salary indicator for 2021. Pension Fund of Ukraine. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2130793-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2021-rik/>.

17. Employment of the population as a factor of social security. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. Vol. 9. No. 1. С. 34 – 39. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-5>.

18. Dziubak A., Delurman T. Mine clearance and less wheat: what awaits Ukrainian farmers in 2023. *Grechka*. 2023. URL: <https://gre4ka.info/statti/74564-rozminuvannia-poliv-i-menshe-pshenytsi-shcho-chekaie-ukrainskykh-ahraryiv-u-2023/>.

19. Borodina O.M. Agriculture of Ukraine under martial law: lessons for society and policy makers. National Academy of Sciences of Ukraine. 2020. URL: <https://www.nas.gov.ua-UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288>.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 13.06.2024